

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

פרק ה'

במרכזו של פרק ה' עומדת הקריאה לדרישת ה' באמצעות קיום 'צדקה ומשפט', המנוגדת לדרכים אחרות הרווחות בעם. חלקו הראשון של הפרק נאמר בלשון קינה על 'בית ישראל' (א-ז). פסוקי הפתיחה והסיום של הקינה מתארים את האסון שיבוא על ישראל ואת הקינה והמספד בעקבותיו (א-ג, טז-יז), ובתווך מוכיח עמוס את העם על ההתמקדות בפולחן במקדשים השונים, במקום לדרוש את ה' עצמו באמצעות הצדקה והמשפט. בחלקו השני של הפרק מתפלמס עמוס עם העם באשר לטיבו של יום ה' שאליו הם מתאווים (יה-כ), ובחלקו האחרון של הפרק חוזר עמוס לגנות את עבודת הקרבנות של העם ומציב במקומה את דרישת הצדקה והמשפט (כא-כז).

1.

לאורך הקינה בולט הפולמוס בין דברי העם ותפיסתו הדתית לבין דברי הנביא:

א | עמדו על הדרך בה מבטא עמוס את ההבדל המהותי בתפיסת דרישת ה' בינו ובין העם.

ב | בפסוקים יד-טו חוזר הנביא לעניין ה'דרישה'. השוו בין פסוק ו לפסוק יד, ועמדו על החידוש שנוסף בפסוק יד באופייה של הדרישה הראויה. חשבו כיצד פסוקים יד-טו מהווים סיכום לעניין הדרישה, לאור תוכן הפסוקים שבתווך.

ג | בחנו את ההבדל בין תפיסת העם המוצגת בחלקו השני של פס' יד, לבין ה'יתיקון' וההגבלה שמכניס בה עמוס בפסוקים יד-טו.

2.

'הוֹי הַמְתְּאָאִים אֶת יוֹם ה' (יח) בנבואה זו מתפלמס עמוס עם אנשי ישראל סביב היחס ל'יום ה' ומנפץ את אשלייתם באשר לטיבו של יום זה.

א | בחנו את יחס העם ליום ה' ולעומתו את הדימוי הפרדוקסלי שבו בוחר עמוס לאפיין אותו (יח,כ). השוו לבראשית א',ג-ה.

ב | בתוך מסגרת הדימוי של חושך ואור, מופיע בפסוק יט משל המתאר את ההתרחשות של יום ה' - מה מוסיף משל זה על הדימוי שבמסגרת? השוו לתיאור דומה בישיעיהו כ"ד,ח, ועמדו על ההיבט הייחודי המומחש במשל של עמוס. נסו לשער מהו הרקע ההיסטורי של נבואת עמוס, היעזרו בדברי **מ' וייס**: 'בלבושו של המוטיב מידי

עמוס מתבטא לא בלבד הרעיון שאין מנוס מסכנת המוות, אלא בעיקר הרעיון שדווקא באותה שעה בה סמוך האיש על פי מקום הימצאותו כי חייו בטוחים - היא שעת מותו... תיאורו של 'איש' זה, נוסף על המחשת עתידו של העם, מתייחס גם אל הלך רוחם של בני הדור, שבהימצאם בהווה הזוהר בימי ירבעם בן יואש, אחרי העבר האפל של סיוטי מלחמות ארם, הם מתאוים את יום ה'!

פרק ו'

בפרק זה תוקף עמוס את הביטחון והשאננות המאפיינים את העם בתקופתו ומדרדרים את מצבו המוסרי. בנבואה הפותחת את הפרק (א-ז) פונה הנביא אל השאננים בממלכת יהודה וישראל, היושבים לבטח בערי הממלכה ואינם חוששים מן העתיד הצפון להם. תחת זאת הם שקועים בחיי תענוגות והוללות תוך התעלמות מחולאי החברה וצרותיה. לאחר מכן מתואר החורבן המוחלט של ערי ישראל וארמנותיו (ח-יא), כשבמרכז התיאור תמונה מחרידה של זועות הפורענות (ט-י). הפרק חותם בתוכחה לעם שגבה ליבו בניצחונותיו הצבאיים, והוא הופך את המשפט והצדקה על פיהם (יב-יד).

3.

להלן נעקוב אחר הופעות המילה ראש/ראשית בנבואה ונעמוד על מעגל החטא והעונש שהיא יוצרת:

א | כיצד הביטוי "ראשית הגויים" (א) מהווה עבור העם מקור לביטחון ושאננות?

ב | השוו את אזכור המילה 'ראש' בפס' ז לאזכורי ה'ראשית' (א ו-ו), ואת הביטוי 'מרזח סרוחים' (=בית המשתה) לתיאור המשתה בפס' ד, ועמדו על ההקבלה בין החטא והעונש.

4.

א | פסוק יג מתאר את תגובות העם לניצחונותיו הצבאיים בצפון. 'לא דבר' ו'קרניים' הם שמות ערים בגבול ממלכת ארם (שמ"ב י"ז, כז, בראשית י"ד, ה), אולם לשמות ערים אלה יש בנבואה גם משמעות סמלית-אירונית, עמדו על משמעות זו. להבנת משמעות המילה "קרניים" תוכלו לעיין בדברים ל"ג, וז ובמל"א כ"ב, יא.

ב | השוו את הפורענות הנזכרת בפס' יד לנבואה במל"ב י"ד, כה-כז, שהתגשמה בימיו של עמוס. נסו לשרטט את התהליך הרוחני שהתחולל בעם במהלך אותה תקופה.

הרחבה - 'עֵשָׂה כִּימָה וְכִסִּיל'

במרכז הקינה בפרק ה' מופיעים דברי שבח המפארים את גבורת ה' (ה', ח): 'עֵשָׂה כִּימָה וְכִסִּיל וְהִפֵּךְ לְבַקֵּר צְלָמָת וְיוֹם לַיְלָה הַחֲשִׁיבָה, הַקּוֹרָא לְמִי הַיָּם וַיִּשְׁפָּכֶם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ ה' נְשֹׂמוֹ. כימה היא קבוצה בת שבעה כוכבים הערוכה כעין ערימה, שכונתה בפי היוונים 'פליאדות', וככל הנראה גזורה מהמילה הערבית 'כום' שמשמעותה 'ערימה'. כסיל מזוהה בדרך כלל עם אחד משני הכוכבים הזוהרים שבקבוצת 'אוריון'. מדוע נבחר דווקא שני כוכבים אלה כדי לבטא את גבורת ה'?

המילה 'כימה' מופיעה עוד פעמיים בתנ"ך - בספר איוב, וגם בהן היא מופיעה יחד עם 'כסיל'. בפרק ט', ח-י:

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק"  perek.matan@gmail.com

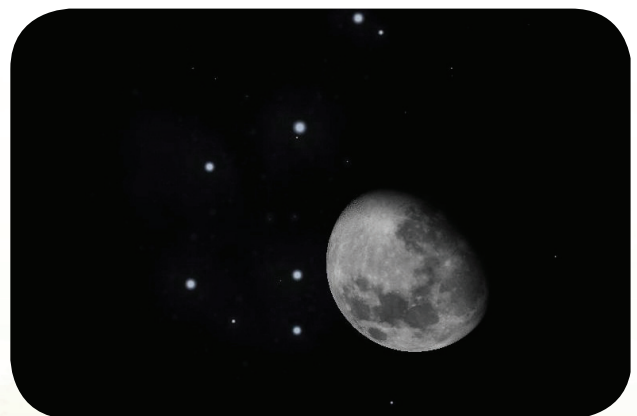
התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

'האמר לחרס ולא יזרח ובעד פוכבים יחתם: נטה שמים לבדו ודורף על פמתי ים: עשה עש כסיל וכימה וחדרי תמן: עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר'. בפרק ל"ח-לא-לג, בתשובת ה' לאיוב מן הסערה: 'התקשר מעדנות כימה או משכות כסיל תפתח: התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם: הידעת חקות שמים אם תשים משטרך בארץ'. המשותף לשלושת המקומות הללו הוא תיאור כוח ה' בבריאה, בקביעת סדריה וגבולותיה בשמים - אור וחושך, ובארץ - ים ויבשה. דיון ביחס בין הפסוקים בעמוס ובאיוב מופיע בתלמוד הבבלי (ברכות נ"ח, ב) בדברי שמואל, שהיה ידוע גם בתור אסטרונום:

שמואל הקשה: כתוב 'עשה עש כסיל וכימה' וכתוב 'עשה כימה וכסיל'. הא כיצד? אלמלא חמה של כסיל - לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה, ואלמלא צינה של כימה - לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל. מדברי שמואל כאן עולה תפיסה אסטרונומית שרווחה ככל הנראה בימי קדם, ולפיה כסיל וכימה הם הכוכבים האחראיים על הורדת הגשם בחורף (כימה), ועל הבאת החום בקיץ (כסיל). תיאור מעניין נוסף של כוכבים אלה מופיע במסכת ראש השנה (י"א, ב):

'בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש' - רבי יהושע אומר: אותו היום שבעה עשר באייר היה, יום שמזל כימה שוקע ביום ומעינות מתמעטין, ומתוך ששינו מעשיהן - שינה הקדוש ברוך הוא עליהם מעשה בראשית, והעלה מזל כימה ביום, ונטל שני כוכבים מכימה, והביא מבול לעולם. לפי תיאורו של רבי יהושע, המבול בא לעולם על ידי שינוי סדרו של מזל כימה. תיאור זה הולם את הפסוקים בעמוס בהקשרם המלא. בפסוק הקודם מוכיח עמוס את העם על הפיכת סדרי הדין והמשפט: 'ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו: מיד לאחר מכן בא תיאור גבורות ה', בלשון דומה: 'עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמנות ויום לילה הקשיף'. נראה שזו משמעות הדברים: השמירה על הצדק והמשפט בידי בני האדם היא הערובה לשמירת סדרי הטבע. וכשם שאנשי דור המבול ש'שינו מעשיהם', הביאו לשינוי סדרי בראשית ולהחרבת העולם, כך עלולים אנשי ישראל המשבשים את סדרי הצדק - להפך עליהם את סדרי הטבע ולהביא לחורבנם. ההבדלה בין האור והחושך, העומדת ביסוד הבריאה, תתהפך, וכן ההבדלה בין הים ליבשה, כמו בימי המבול: 'הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו'. מי שאמר והיה העולם, המחודש בטובו בכל יום מעשה בראשית, עלול גם לבטל את הסדר הטבע בבריאה ולהפכו ובכך להחזיר את העולם לתוהו ובוהו.



מתוך ויקיפדיה

◀ הירח עובר על פני צביר הכוכבים המזוהה כ"כימה"

perek.matan@gmail.com

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" 

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

ביאורי מילים:

פרק ה'

- (ג) **העיר היצאת אלף תשאר מאה והיצאת מאה תשאר עשרה לבית ישראל:** רק עשירית מתוך כמות הלוחמים שיצאו למלחמה מהעיר תשוב בחיים.
- (ח) **עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות:** כימה וכסיל הם שני כוכבים שנתפסו בימי קדם כבעלי תפקיד מרכזי במחזור החקלאי, ראו בהרחבה.
- (ט) **המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא:** ה' מביא חורבן על החזק ועל המבצר מעשה ידי אדם.
- (יא) **לכן יען בושסכם על-דל ומשאת-בר תקחו ממנו:** העשירים רומסים את הדלים ולוקחים מהם תשלומי מס מתבואתם.
- (כו) **ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם:** עמוס לועג לעם ואומר שהוא יקח עמו לגלות את האלילים האשורים-בבליים להם סגד. זו הפעם הראשונה בה מוכיח עמוס את העם בפירוש על עבודה זרה.

פרק ו'

- (א) **נקבי ראשית הגוים ובאו להם בית ישראל:** עם ישראל מכונה ונגקב בשם 'ראשית גוים' - הנבחר והמקודש שבעמים.
- (ב) **הטובים מן-הממלכות האלה אם-רב גבולם מגבלכם:** אלו שתי שאלות רטוריות, שמלמדות שישראל אינם טובים מהממלכות האחרות.
- (ג) **המנדים ליום רע ותגשון שבת חמס:** הם דוחים ממחשבתם את האפשרות שיבוא עליהם יום רע, אבל המחשבה על הבטלה והחמס קרובה אליהם.
- (ו) **וראשית שמנים ימשחו:** הם מתענגים ומושחים את בשרם בשמנים המובחרים ביותר.
- (ז) **ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית:** משפט קשה, כנראה מתוארת כאן הוצאת עצמות מתים מהבתים לאחר הפורענות.
- ואמר לאשר בירכתי הבית העוד עמך ואמר אפס:** האדם שנכנס לבית ומגלה בו ניצול מברר האם נותר ניצול נוסף, והתשובה שלילית, ומכאן שהכליון כמעט מוחלט.
- ואמר הס כי לא להזכיר בשם ה':** הניצול שבבית יאמר שאין להזכיר בשם ה' כיוון שאין תקווה לישועתו.
- (יב) **הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים:** בדרך הטבע הסוס לא יחליף את משטח הריצה הישר בסלע חלקלק ומסוכן, והאיכר לא יחרוש בו, אולם העם הופך את סדר הטבע ומטה את הדין והצדק.